

A „szegények szabad kapitánya” és csapatai könyve

Jánosi Zoltán: „Kő alatti fény”. Ratkó József és „két” nemzedéke

„Kő alatti fény”.

Ratkó József és

„két” nemzedéke: sza-

FELSŐMAGYARORSZÁG

KIADÓ, 2006

mondható, de katonás-
nak mindenképpen,
legalábbis egy másik

bálytalan monográfia? Vagy nagyon is szabályos? Napjainknak azt az előfeltevését és szokását követő, amely szerint egy életmű elemzéséhez fölösleges az alkotó életét, sorsát segítségül hívni, akárcsak kiegészítő, árnyaló magyarázatért is fordulni hozzá? De nem muszáj időrendet tartani, lépésről lépésre haladni se; a pálya természetéről, jellegzetességeiről a fejlődés íve helyett többet elárulhat a témakörök változása és érintkezése, a poétikai elvek, eljárások módosulása?

A könyv szerzőjét aligha nyugtalaníthaták, gyötörni meg biztosan nem gyötörték efféle megfontolások, illeszkedési kényszerek. Aligha toltul föl benne, pulzusszámokkal mérhetően, az újabb irodalomtörténeti (vagy -elméleti) divatok követésének vágya. Noha – focivébé idején vagyunk – a helyezkedés igyekezetét, az egész pálya belátásának és bejátszásának szándékát se lehetne rossz néven venni tőle, ő megmarad mégis, mondhatni, a saját térfelén. Védő, bekk? – ahogy régen hívták, vagy kapus, mindegy. Suszter a kaptafánál, kapus a kapufánál – így hárítja vagy veri vissza a támadásokat. Hogy milyeneket, ez világosan nyomon követhető a kötet három ciklusában, azon belül a tizenhat írásnak is szinte mindegyikében. Mindjárt az első ciklus első (s egyetlen) tanulmánya, a Hetek költészetéről – közöttük a Ratkó Józseféről – értekező *A hazát kereső nemzedék* tisztazza a pályaviszonyokat, ismerteti a csapatokat, a „szemben” állókat – a határozószó a szerzőtől, a határozottól való, aki harciasnak is

szó, az „alakulat” használata miatt. Egészen pontosan a szocializmus korának, ezen belül is a diktatúra kellős közepének egyes nyugati eredetű, az „irodalmi gondolkodásban rövidesen hegemon pozíciókra törekvő” „líraalakulataival szemben” jelöli ki a (Kabdebó Lóránt elkeresztelte) nemzedék helyét és szerepét.

Hogy is állnak fel tehát az alakulatok, vagyis a csapatok? Az egyik, a Ratkó is alkotta jellegzetességét és jelentőségét abban látja, hogy gondolkodásukból nem óhajtották száműzni a történelem értelmezését és a társadalom életének kifejezését, kritikáját. Azaz kétségbevonhatatlan volt a „közéletiségük”, egykori szóval, az elkötelezettségük. Ám legalább ennyire kétségbevonhatatlan, egyszersmind kétségbeejtő volt az is, hogy a hatalom, a pártállami – személytelenül szólva, mintha nem is eleven egyedek lettek volna – „vezetés” épp a társadalom, a közösség, a nemzet igazi érdekeit számon tartó és számon kérő irodalmat tartotta a legkevesebbre, ezt támadta a legkevesebben. Avultnak, anakronisztikusnak minősítette a valóság feltárását, a „nemzeti és szociális tudat” gondjainak fölvetését; kritikusi által üzenté, hogy a nemzedék költőinek „életrajzisa, szociografizálása alól” a tudomány, például a szociográfia „kihúzta a talajt”. Ami alá viszont (lovat adott?, vagy inkább, az előbbi képnél maradván) erős alapzatot rakatott, nem valamely tudomány, hanem az Illyés által, jóval korábban hatytyúnyakú görénynek elnevezett irodalompolitika, az a – kötetünk ezen a helyén köze-

lebről meg nem határozott – „langyos költészet” volt.

Ez a másik alakulat, csapat. Felállásuk, taktikájuk kétféleképpen írható le. Egyrészt azzal, hogy mit nem akarnak, milyen (irodalom)felfogással állnak szemben, miféle gondolati, esztétikai tartalmakban látják az ún. paradigmaváltás „alapelveivel ütközőket”. Másrészt ettől elválaszthatatlanul, hogy mire törekszenek, az egyes alkotók milyen poétikai, esztétikai elvek szerint sorakoznak egymás mellé vagy mögé. Az előbbihez újra mondható, hogy a tágabb értelemben vett közösségi sorskérdések felvetésére, kiváltképp pedig megválaszolására semmi hajlandóságot sem mutatnak. Hogy nem hozta-hozza lázba őket az ország, a nemzet, a haza stb. jövője – szolgáljon mentségükre, hogy a múltja se? Hogy nem hisznek sem az „intenzív életteljesség”, sem az „emberi teljesség” megragadásában, de legalább a felvillantásában? E még sem csak – ahogy a szerző tömören összegzi – „a társadalomra néma” irodalom hadrendjének jellemzéséhez Ratkó József is szolgált egy-két meglátással. Így vélekedett: „Akiknek a szó anyánkra ráfogható játékpisztoly, hadd játsszanak! Akiknek a magyar valóság provinciális, emberiségalatti jelenség, hadd játszódjanak általános versekkel, általános regényekkel, általános drámákkal!” Az viszont már a Szent István-dramája, a *Segítsd a királyt!* itteni elemzésében fogalmazódik meg, mintegy a „fűrészporstílus rémuralmának” ellenében, hogy mire is mondanak – a nem helyett – igent a „szembenállók”. Programjuk, eszerint: a (magyar) történelem értékeinek kicsavarása, az egész emberi út értelmetlenségének hangsúlyozása. Programjuk: a (magyar) nyelv ízekre bontása, ironikus arculatának felmutatása, a nyelvi kultúra organikus rendjének fölbontása. Programjuk – s ezt külön kiemeli a Ratkó József nyelvszemléletének főbb vonásait taglaló tartalmas tanulmány, „*A megbódított mindenség*” – a posztmodern kulturális törekvésekhez illeszkedik, a nyugati posztindusztriális társadalmak filozófiai-esztétikai

nyelvszemléletéhez, amennyiben kétségeket támaszt a nyelv gondolat- és érzelemkifejező, valóságábrázoló stb. alkalmasságával szemben. Vagy ahogy egy másik, ugyancsak a költő nyelvszemléletével kapcsolatos értekezés, a „*Rabok vallatják szabadságomat*” összefoglalja: a nyelvet kiszakítják, eltávolítják a „referenciális és konnotatív” szerepeiből, és csak poétikai, emotív, fatikus és metanyelvi, azaz, együttesen, az „ezoterikus” szerepeire összpontosítanak. Az emberi világtól elszakított nyelv – hangzik a (bírói) ítélettel fölérő vélemény – „formális játékka” lesz. Valóban Pilinszky gondolata illik ide: „a szeretet elhalása minden nyelvromlás igazi gyökere, s az így támadt betegséget nem gyógyíthatja semmiféle tudós kezelés, nyelvészkedő gond, szerkezeti elemzés”.

Ratkó József pályája utolsó éveit ez a monográfia egyik helyén „új skolasztiká”-nak, a másikon „új normatívá”-nak nevezett nyelvelmélet, ez az egyeduralomra törő felfogás is megkeseríthette, megkeserítette. Mert hiszen azt az érzetet táplálhatta, táplálta benne – a nemzedéktársaival, mind a „két” nemzedék, a Hetek és a Kilencek tagjaival együtt –, hogy mindazok az értékek, amelyeket megteremtettek, elavultak, korszerűtlenek. Varga Lajos Márton akkori egyenes megfogalmazásában: „a magyar irodalom újabb fejleményei szerint egy Ratkó Józsefben is megtestesülő költészettípus kifulladásának vagyunk tanúi”. E fejlődéselvű tanúságtevő büszke mellének szegezhető ugyan a határozatlan kérdés – amelyet *A másik Déva* című tanulmány, a költő „balladás verseinek” korértelmezését boncolgatva határozott állításként fogalmaz meg –, hogy vajon nem a történelmi korszak, a szocializmusnak nevezett „világrendszer” kifulladását érzékelt-e, a bátor kritikus helyett is, a költő. Vajon a versei, a hetvenes évektől kezdve nem előkészítői voltak-e – kissé körülményes fogalmazásban, mintha még mindig félni kéne – a „hatalmi gyakorlat leváltásának”, magyarán, a rendszerváltoztatásnak. (Még akkor is, ha

a monográfus úgy ítéli meg, másokkal egybehangzóan, méltánylandó és dicsérendő tárgyilagossággal, hogy a *Déva* című vers hagy kívánni valót maga után, mind logikai-eszmei, mind poétikai szempontból.) S vajon miképp, milyen meggyőződésből vagy megfontolásból fogadhatta volna el azt a kettős szorítást, amelyik egyik oldalról a marxizmus-leninizmus eszméire hivatkozva a (művelődés)politika, a másik oldalról pedig az esztétikai, poétikai „paradigmaváltás” présébe sietett befogni. A helyzet azóta legfeljebb annyit változott, hogy a présből satu lett, mégpedig, szakszóval mondva, egypofájú, amelyikről hiányzik ugyan a szocialista realizmus címkéje, ám semmivel sem lazábban fogja körül Ratkó és a (két) nemzedéktársai költészetét. Vagy, e szerszámipari hasonlatot a futballra visszaváltva, úgy is föl lehet vázolni e líratípus jövőjét, horizontját, távlatait, hogy képviselői kénytelenek még mindig, s ki tudja, meddig, a védekezést gyakorolni, a bekkelés. A catenacciót, ha mond ez az egyébként láncot jelentő szó, fogalom még valamit (Internacionáléről, például). A szoros védekezés taktikája egyszer talán győzelemre is vezethet. Addig is azonban – s itt érdemes és célszerű volna hosszabban idézni a könyvből –, amíg irodalmunkban a nyelv ízekre bontása, az értelmezés képtelenségének hangsúlyozása uralkodik, az „ötletszerű kannibalizáció”, amíg mind nagyobb szerepet kap (a szerző által is hivatkozva) „a norma nélküli stilisztikai és diszkurzív heterogenitás” elve, nos, addig is muszáj, köteleességszerűen akár, e költészet-felfogás értékeire, eredményeire figyelni és figyelmeztetni. Addig is, amíg – a monográfiában több ízben idézett Nagy Gáspárral szólva – „hullámokban sistergő habszavakat”, „alattomos sirályos szokat” hall maga körül az ember, amíg sokan a „mellébeszéddel” kápráztatnak, érdemes követni a „valóság égető nyelvét”, a társadalmi-emberi üzeneteket. De fontos ismerni e költészet-típus hagyományait is, és ami több, tudni, hogy korántsem társtalan. Így csak

fölérősödhet az a vélemény, amelyet a Kilencek válogatott verseinek, az *Elérhetetlen föld*nek a megjelenését követően egyrészt Kabdebó Lóránt fogalmazott meg, „líratörténetünk alapantológiának” nevezve a kötetet, másrészt pedig Petőcz András akkor még, 1982-ben: „Nyugodtan mondhatjuk – írta volt az azóta már ügyesen más vizekre vitorlázó irodalmár –, hogy a magyar irodalmi többsíkúság, a modern magyar irodalom kibontakozása valahol ennél az eseménynél, a Kilencek, az *Elérhetetlen föld* megjelenésével kezdődött”.

E „többsíkúsággal” s még korábbról a Hetekével rokon próbálkozások, elképzelések is a kötet azon ismétlődő (szöveg)elemei közé tartoznak, amelyeket csakugyan nem árt újra és újra felsorolni, előhozni. A legtömörebb és a legvilágosabb summázat a Hetek jellemzéséhez kapcsolódik. Egyfelől kiemeli, ami a kötet végére jutva már az olvasónak is meggyőződésévé válik, hogy az Ágh-Bella–Buda–Kalász–Raffai–Ratkó–Serfőző alkotta – most, a focitól eltérve, mondjuk – „hetesfogat” líravilága messze állt-volt a paradigmaváltás teoretikai programjának végrehajtásától. Másfelől viszont azt nyomatékosítja, hogy törekvések a „harmadik világ” területeinek, a volt gyarmati vagy a nagyhatalmaktól erősen függő országoknak, különösen Latin-Amerikának és a szovjet fennhatóság alatt élt kis népeknek, továbbá a nyugat-európai államok többnyire színes kisebbségeinek irodalmi képviselőivel mutatnak rokonságot. S itt, ennél a pontnál hosszabban lehetne (kellene) elidőzni. Habár veszélyes terep ez. Veszélyes, mert a „*Kő alatti fény*” szerzőjéhez képest, aki igazán otthonosan mozog(hat), szinte mindenki más, jómagunk mindenképpen csak vendég itt. Itt, ebben az archaikus-(re)mitologikus övezetben – mutatja ezt *A drámába szőtt idő* is, a népballadának a Ratkó-versekben föllelhető funkciójáról – a mélyben, a társadalom s a lét „működése” mélyében a „folklórösztönzöttség” révén minden összeér. Mintha titokzatos hajszálgökörek hálózna be a föl-

det, s kötnék össze – a szerző korábbi kötetének első hallásra meghökkentő példáját, párhuzamát hozva fel – Latin-Amerikát Magyarországgal, Marquezt Németh Lászlóval, mondjuk. S ahogy szintén az előbbi könyvben meggyőző érvek szóltak Tornai József (világirodalmi) korszerűsége mellett, a Hetektől vagy a Kilencektől vett minták ugyanígy igazolhatják itt is, hogy az „archaikus poétika” eszközeinek használata, az „archaizáló eljárások” igénybe vétele a társadalmi (és az emberi) lényeg megragadásához segítette, segíti az alkotókat. Hogy Ratkó Józsefet is, annak ékes bizonyítékát adja *A lázadás bölcsőhelye* című, az induló költő szerep- és küldetésstudatát a népmesékből s egyáltalán, a folklórból eredeztető tanulmány. A monográfus olyan jellegzetességekre, egyszersmind értékekre irányítja a figyelmet, amelyekre nem veszélyes hivatkozni. Másképp áll(hat) a helyzet, ha azt nézzük, szerzőnk előtt voltak-e mások is, akik hasonlóképpen érveltek egy-egy író érdemeinek elismertetése érdekében. Viszszakanyarodva, megint, unásig a futball szavaihoz: akik hasonló taktikát dolgoztak ki. S itt, meglehet, még a feltételezés is veszélyes, hogy szerzőnk, a mesteredző olyan elődöt követne, akire manapság egyáltalán nem szokás hivatkozni, sőt, akinek a munkásságát – benne kiváló elemzéseit Adyról, Kosztolányiról stb. – illik semmibe venni: Király Istvánt. Noha manapság nemhogy segédedzőként, de gyúróként se vennék számításba, ettől függetlenül tegnap még ő próbálta kigyúrni azokat a görcsöket, amelyek példának okáért Szabó Dezső életművének említésekor elleptek, elfogtak némeleket, elsősorban irodalompolitikusokat, de –történéseket is, persze. A módszer pedig sok tekintetben hasonló volt. Csupán egyet emelve ki: amikor Frantz Fanon könyvére, *A föld kárhozottaira* vagy általában a harmadik világra hivatkozott, akkor ugyanazt tartotta lényegesnek. A különbség mindössze abban mutatkozik, hogy Király tanár úr megközelítése elvi, ideológiai-politikai jellegű s nem esztétikai-poétikai természetű.

Ám amit Gombrowicz naplójából idéz, az a nemzeti identitástudat zavarai miatt ma is citálható, sajnos: „Egy francia, egy angol legyen mint egyén bármilyen hasadt lelkű akár, azonnal határozott nemzeti formát ölt: angolt, franciát. Évszázadok óta kialakult kész formát. Én lengyel voltam. Naplómnak a lengyeliségre vonatkozó passzusait igen értetlenül olvasták a nyugati olvasók... Ideje volna, hogy a magasabb kultúrák fiai ne siessenek túl magasan hordani az orrukat. Helyettesítsék be Lengyelországot Argentínával, Kanadával, Romániával vagy más országgal, és érveim (meg kínjaim) érvényessé válnak a világ meglehetősen nagy részén, érvényesek minden másodlagos, másodrendű európai kultúrára vonatkozóan.”

Átfordítva e szavakat, valóban lehet, hogy a nemzet s benne az ember önazonosságához s öntudatához képest minden másodlagos, másodrendű. Lehet, hogy akkor mégis Ratkó Józsefnek a legnagyobb nemzeti drámáinkhoz mérhető gondolkodói s költői remeklése, a *Segítsd a királyt!* elemzésével kellett volna kezdeni, hiszen ebben, itt (is) „a magyarság identitástudata érdeklí” – miként ezt egy korabeli méltatás is meglátta. Lehet, sőt biztos, hogy részletesen illett volna bizonyítani, miért, mitől olyan kiváló a „*Megyünk utánad, Halott*” című tanulmány, a *József Attila* és (főleg) a *Nagy László* című versek (összehasonlító) elemzése. De másodlagosság ide, másodrendűség oda, az is megért volna pár szót, hogy a kötet szerkezetében még az olyan, látszólag kevésbé hangsúlyos dolgozatoknak is megvan a maguk jelentősége, mint a *Hangsúly* akusztikus irodalmi folyóiratról szólónak, vagy éppen – bár talán ennek a legkevésbé – a Horváth Kálmán lázadását nyomon követő *A verskiáltónak*. Mindenről, persze, lehetetlenség beszélni. Milyen jó lenne pedig összevetni, a tárgyiaság és a konkrétság jegyében a zászlók, lobogók munkanéklüliségét láttató Ratkó-verset, az *Utószót* Nemes Nagy Ágnes *Párbeszédével* („– Engedj, zászlórúd! Mért markolsz vissza a széltől? / – Rongy lennél egyedül. Így lobogó, lobogó”) vagy idézni, ugyancsak a költő-

nőtől a *Hazát* („Miért szeressem a népet? Azért, mivel épp az enyém tán? / Pontos igazság, te! Légy népem, s a hazám!”). De erre épp úgy nincs (játék)tér már, mint ahogy annak latolgatásához sem, hogy vajon nem túl szigorúan ítél-e a szerző, amikor az egykor volt, ki emlegeti, pláne forgatja ma már antológiát, a *Tiszta szigorúságot* a *Tűztánc*cal egy kalap alá veszi. Aztán hogy vajon, a stílus területére tévedve, a hangot szoktuk-e köszörrülni, avagy a torkunkat, s hogy Lajos-e Papp, az egyik utolsó falusi mesemondó vagy János (71, illetve 94), meg hogy Szakolczay

volna-e az a Varga Lajos, aki esetleg Márton is (259). Több csomót nemigen kereshetünk a kákán, ezeket is jóformán csak azért, nehogy olyan atlétának látszódjunk, aki tiszteletköröket fut a pályán, a foci vb idején. Amikor, feltételezhető, a monográfia hőse is azzal indíttatná útjára a labdát, Gombrowicz szellemében, hogy: Hajrá Costa Rica! (*Elhangzott Nyíregyházán, a könyv bemutatóján, június 9-én, a 18. labdarúgó világbajnokság nyitónapján. – A címbe idézet Buda Ferentől való.*)

MÁRKUS BÉLA

Organikusság és logika egy tudósi életműben

Jánosi Zoltán: „Kő alatti fény”. *Ratkó József és „két” nemzedéke*

magyar irodalom a periférián íródik.

FELSŐMAGYARORSZÁG
KIADÓ, 2006

koordinátáiban. A mondat határozója csak alcím, de komolyan kell

Reflektorfény, kamerák, mikrofonok nélkül. Messze a Ceruzatoronytól. Magányos íróasztalnál, olykor céhes műhelymunkában. Médiacsinnadratta nélkül. Vízért-kenyérért, olykor kegyelemkenyéren. Egykedvű állhatatossággal, a feladat értelmébe vetett makacs hittel.

A magyar irodalmat nem csak írók írják: irodalomtudósok is. Úgy is mondhatnám, tudós írók. Nélkülük a „nem tudós” írókról nem volna tudomásunk, vagy nem azt tudnánk róluk. Nem úgy számolnánk velük. Nem számolnánk velük. Nem volnának.

Jánosi Zoltán „nem tudós” íróként kezdte pályáját, egy novellás-, majd egy verseskötettel. Nyolcvanas, kilencvenes évek közepe. Amikor én először vettem a tekintetemet az észak-keleti perifériára, egy évvel a verseskötet után jelent meg újabb könyve. Szép hosszú címe volt (maga a könyv is terjedelmes, akkoriban – végzős egyetemistaként – meg is ijedtünk, beletekintve a szövegbe, olyan szikáran komolynak tűnt): *Nagy László mitológikus költői világa az egyetemes és magyar irodalom*

venni. Így pontos és teljes. Akkor, 1996-ban, nem szereztem róla tudomást, hogy Év könyve-díjat kapott. Lexikonadat. A könyv elfogyott, a második kiadása is. Híre volt, hogy nagyon jó. Hittük, nem hittük? Én magam, úgy emlékszem, akkoriban azt gondoltam, túlságosan periférikus nézőpontot választott Nagy László újraolvasásához. Egy periférikus olvasat. Nem rágtam magam végig rajta. Más-hogy alakult volna az életem.

Ma már tudom, hogy mennyire periférikus olvasat. S azt is, hogy a magyar irodalmat a periférián írják. A periférián van. Oda van helyezve. A java. Mert ami a magyar irodalomból centrális – Európa-, eurocentrális –, az nem a magyar irodalom. Az európai kánon része – amolyan trianoni módon, avagy feladvány nagypolitikus paprikajancsik részére: hogy csináljunk meg egy országot/irodalmat úgy, hogy a java a perifériára szoruljon?

Költői kérdés: milyen irodalom az, amelyben az archaikus folklorikus hagyomány jó esetben huszadrangú, rosszabb

esetben (ultra)nacionalista megközelítés? Milyen irodalom az, amelynek sokszázados történetét egy olyan hagyomány határozza meg, amelynek mai továbbvitele, újraalakítása jó esetben mellékes, rosszabb esetben dilettáns szagú fejlemény? Igen, az magyar irodalom, a periférián.

Jánosi Zoltán Nagy László-könyve kiemelkedő tudományos színvonalon vezette végig a címben választott szempontot. Oly gazdagon, hogy e munkában tulajdonképpen két másik könyv is rejlik: egy azonos szempontú XX. századi világirodalmi áttekintés, illetve a *bartóki modell* kultúr- és tudománytörténeti, illetve irodalomtörténeti és poétikai feltárása. Jellemző, hogy a Bartók-év kapcsán megjelenő zenetörténeti esszék nemegyszer úgy vonják kétségbe a bartóki modell irodalomtörténeti érvényét, hogy annak legteljesebb feldolgozását, Jánosi Zoltán könyvét nem ismerik.

Öt év elteltével, 2001-ben jelent meg szerzőnk újabb tanulmánykötete, *Idő és ítélet* címmel. Nem kevesebb mint tizenegy Nagy László-tanulmánnyal. Ezek közül némelyik alaposabban kidolgozza monográfiája egy-egy gondolati szálát, némelyik viszont, jóval korábbi, nyolcvanas évekbeli lévén, annak előtanulmányaként olvasható. A második ciklus a Nagy László-líra „szövegkörnyezetét” vizsgálja, utána az ő nyomdokain indult költők verseit értelmezve, többnyire megint valamilyen eredeti szempontra fókuszálva (*Pilinszky-értelmezések Nagy Gáspár költészetében*, szól az egyik alcím, *Kalász László „bartóki dalai”* egy másik tanulmány címe). Köztük három Ratkó-tanulmánnyal, amelyekről ekkor még kevesen sejtették, hogy egy későbbi Jánosi-könyv, a 2005-ös *„Kő alatti fény”* alapját képezhetik. A harmadik ciklus olyan irodalomtörténészek munkáit veszi szemügyre, akik rokon gondolkodásmóddal közelítenek a magyar irodalomhoz, köztük a mester és pályatárs Görömbei Andrásét.

Az újabb kötet, 2003-ból, *A Csodafiú-szarvas* címmel, megint Nagy Lászlóról szól. Ezúttal azonban egyetlen verséről

(korábban József Attila *Eszméletéről* jelent meg több könyv is). A *Poézis, ember és univerzum Nagy László költeményében* alcímű munka ismét a '96-os monográfia egy részletének kinagyítása, továbbdolgozása. A kötet elkészültekor Széchenyi Professzori Ösztöndíjban részesülő szerző municiózusan részletes kutatása eddig alig kapott méltó kritikai figyelmet. Annál inkább felkeltette az érdeklődést a *„Kő alatti fény”* nyelv egy évben, de néhány hónappal azt megelőzően kiadott tanulmánykötet, a *Fűszál és mindenség*, amely – mint az alcím is mutatja: *Folklor és archaikum az újabb magyar irodalomban* – a Nagy László-munka szempontrendszerét viszi tovább, újabb magyar szerzők műveinek értelmezésében. (Bár Jánosi nem hazudtolja meg önmagát: két tanulmány itt is Nagy Lászlóval foglalkozik, az egyik Nagy László népköltészetre és folklórra fókuszáló esztétikai gondolkodását foglalja össze, a másik a *Testvérek fehérbérben* című versben vizsgálja népballadánk újraéledését.)

Íme, az irodalomtörténész bibliográfiájának rövid summája, a *„Kő alatti fény”*-ig. Rendkívül szervesen felépített, kettős centrumú munkásság: Nagy László életművére, illetve az archaikus folklórhagyomány irodalmi továbbélésére fókuszálva. Elsősorban a XX. század lírájára összpontosítva, de az archaikus folklórizmus világirodalmi változatait, illetve a kolonializmus hazánkra is érvényesíthető szempontrendszerét vizsgálva beemelődik e tudósi szemléletbe a latin-amerikai mágikus realista irodalom, tehát a próza is, olyan tanulmányremekben például, mint a Németh László *Égető Eszterét* és García Márquez *Száz év magányát* összehasonlító írás.

A kolonializmus, azaz a gyarmati országok irodalmának épp e gyarmati lét felőli értelmezése újabb kulcsmozzanat Jánosi munkásságában. Az archaikus folklór és a bartóki modell tudománytörténeti szempontból is sokrétű és értékes kulcsfogalmi mellé társulva a magyar irodalom és a gyarmati sors összefüggéseinek vizsgálata új

irányt adhat eddigi irodalmi gondolkodásunknak. (Ha ki kérdezné, hogy jön ez ide, a magyar irodalomhoz, a „hogymi ne legyünk német gyarmat” József Attila-i fohászához hadd idézzem ide a török és a szovjet idöket...)

A lírán túlra az eddigi említettekén kívül Ratkó József drámái vezették Jánosit. Az a Ratkó-életmű, amely a Nagy László-centrum mellé kerülve egy újabb központi bolygó a Jánosi-féle irodalomértés csillagrendszerében. Ennek lenyomata a „*Kő alatti fény*”. Nem szabályos monográfia: a különböző időben megjelent Ratkó-tanulmányok gyűjteménye. Mégis átfogja Ratkó egész életművét: külön ciklus értelmezi átfogóan a Ratkó-lírákat, a következő ciklus a Ratkó-versek folklórösztöngéseit vizsgálja, a harmadiknak Ratkó drámái (és a *Hangsúly* című akusztikus irodalmi folyóirat) a tárgya, a negyedik nyelvszemlélet és művészi archaizálás összefüggéseit tárgyalja három tanulmányban, az ötödik a költő József Attilát és Nagy Lászlót idéző portréversét és egy Ratkó-tolmácsoló előadó művészetét elemzi. S mindezt keretbe foglalja két nagyívű kitekintés, amelyek – miként a Nagy László-monográfiában is – a központba állított életmű irodalomtörténeti környezetét rajzolják meg a Hetek és a Kilencek költőire koncentrálván.

Nem történt más Jánosi pályáján, mint hogy az archaikus folklorizáció poétikáját egy olyan szerző munkásságán vizsgálta tovább, aki a korábban centrumba állított alkotó, Nagy László után az ehhez az irányzathoz legszorosabban kötődők egyike. Vagy ahogy – „*A kő alól*” című tanulmányban – a logikai összefüggést maga a tudós felfedi és egyetlen mondatban összefoglalja: „Nagy László ösztöngései súlyponti jelentőségűek, s gondolati és költészettani értelemben is meghatározóak Ratkó folklórra tekintő költészete számára” (69).

Nemcsak a folklorizáció, hanem a bartókiság fogalma is feltűnik Nagy László – és elődei – után Ratkó kapcsán. (Jánosi gyakrabban használja a „bartókiság” formulát, mint a bar-

tóki modell kifejezést.) Az összefüggés nyilvánvaló: a két fogalom részben átfedi egymást, az archaikus folklorizáció Jánosi értelmezésében a bartókiság egyik alapismérve. Amit már maga Ratkó sem nemzeti bezárkózás vagy öntömjénezés, horribile dictu rasszizmusba hajló nacionalizmus gondolataival kapcsolt össze – miként a bartóki modell fogalmát manapság értelmezők némelyike sejte-ti, például a *Mi a magyar ma?* című kötet egyik tanulmányában –, éppen ellenkezőleg! Hadd idézzem a Jánosi-tanulmányból magam is Ratkó Józsefet: „Bartók éppen azért óriás, mert a magyar nép-(paraszt-)zenében föllelte és fölmutatta azt, ami közös a magyarságban nemcsak a többi néppel, hanem az egész világgal” (72).

A bartókiság másik alapismérve az emberi, történelmi, nemzeti múlt összemérése a jellel. Az a társadalomkritikai attitűd, amit sokan anakronisztikusnak és irodalmon kívülinek tekintenek, annak ellenére, hogy a szovjetizált állampárti időszakban ez volt az egyetlen olyan adekvát viszonyulás, amely képes volt a lehető legmesszebbmenően függetlení-ti a művészetet a hatalom befolyásától és a hatalom akarásától. Jánosi is rámutat, hogy a társadalmi, közösségi problémákra érzékeny irodalom deklasszálása a diktatúra idejére nyúlik vissza, szerves része volt a kommunizmusból a kapitalizmusba való átmenet hatalomátmentő stratégiájának: „A hatalmi viszonyok politikai és kulturális kereteit feszítő erőktől [...] a diktatúra minden lehetséges eszközzel igyekezett eltántorítani az irodalmat. A »langyos költészet« támogatása mellett ezt a célt szolgálta a társadalom problémáitól elzárkózó lírai vonulat váratlan és gyors »megértése« is; s a diktatúra természetétől egyébként független esztétikai elveinek a maga normáihoz idomítása. A költészet és általában az irodalom valóságérzékenységének, társadalmi figyelmének az anakronizmusok közé sorolásához, majd esztétikai megbélyegzéséhez a kor egyes nyugat-európai kulturális folyamatainak tapasztalatait, tanulságait s az ezekre építő tudományos téziseket is felhasználta a hatalom” (26). Aki érti e sza-

vakat, nem fogja önellentmondásnak tartani, hogy Jánosi az európai- és a világirodalom áramlataiba is képes beilleszteni a közösségi érdekű, társadalombíráló irodalmat: „A Hetek költőcsoportja egy hatalomnak alárendelt állkősségi költészet szellemi korlátait szétfe-szítve egyszerre példázta [...] az európai hagyományokra, s abban a demokrácia politikai gondolkörére nyíló, az alávetett népek, így a harmadik világ lázadó programjaival is érintkező és nemzeti elkötelezettségű közéleti költői magatartás folytathatóságát és aktuális funkcióit” (24). Ebben már ott rejlik Jánosi koncepciójának újabb összetevője – az a felismerés, hogy a latin-amerikai gyarmati irodalom szoros kapcsolatba állítható a magyar irodalommal. Ennek egyik alapja a folklorizáció, a másik a hatalmi alávetettségben születő társadalomkritikus irodalmak elkerülhetetlen rokonsága. Ezzel pedig az uralkodó kánon mellett figyelembe veendő másik kánon körvonalazható, az – ezúttal távolabbra nem visszanyúlva – Ady, József Attila és a népiek líravilágától Nagy Lászlón és a Heteken, Kilenceken át napjainkig továbbélő – többek között Csoóri Sándor, Baka István, Nagy Gáspár nevével is fémjelezhető – közösségi érdekű irodalom. Nem turáni átok ennek az irodalomnak a létezése, nem is magyar hitbizomány: „Sajátos történeti, társadalmi és világgépi vonásaival a Hetek líravilága [...] a paradigmaváltás teoretikai programjától eltérő alternatívára nyit kaput. A második évezred végén és a harmadik elején ez a perspektíva elsősorban a »harmadik világ« területei, a volt gyarmati vagy a nagyhatalmaktól történelmük folyamán erősen függő országok, különösen Latin-Amerika és a szovjet fennhatóság alatt élő kis népek, valamint a nyugati államok többnyire színes kisebbségeinek irodalmi törekvéseivel mutat erős rokonságot” (41).

Jánosi kérelhetetlen logikával mutat rá folklorizáció és közösségiség, illetve identitáskifejezés összefüggésére: „A folklorélemek integrálása e költészetbe – fogalmaz Ratkó kapcsán – már annak kezdetén sem egyszerűen hangpróba, miméziskísérlat vagy népies »játék« csupán, hanem a leg-

természetesebb identitáskifejezés. Az emberi-költői szerep és a poétikai hangütés egymásra találása történik meg a folyamatban. A folklórbeemelés a magyar költészet társadalmi kérdéseket a középpontba helyező hagyományával [...] való azonosulás stiláris-poétikai megnyilvánulása [...] is” (82). Ez megint csak logikusan vezet a bartóki program alapelveinek is tekinthető univerzális életelvűség gondolatáig – azaz nemzeti elkötelezettség és egyetemesség nem kizárják egymást, hanem egymásból fejlenek ki: „A költő szemléleti fókuszában [...] a folklóron átszűrődő globális archaikum univerzális életelvűsége áll. Az arra a kulturális, morális, művészeti és elvi-ideológiai erőrendszerre tekintés, amely a közösséget, a szűkebb és a tágabb családot, a »nép« életét az archaikus mítoszok embervédő gondolati és poétikai modelljének közvetlen átsugárzásaként az életelvet képviselő, közösségvédő hősök és a velük szembenálló negatív erők köré szervezi” (82).

Eddig olybá tűnhet, mintha Jánosi minduntalan madártávlatból beszélne tárgyáról. Való igaz, az egészre tekintő pillantása lényegkiemelő, pontos. Ám amikor a részletekbe menően vizsgál, akkor is ugyanilyen pontossággal és invencióval dolgozik. A lírai ént nem függetleníti a költő személyétől, filológusi alaposággal mutatja ki a ratkói poétika és életsors közötti összefüggéseket (*A lázadás bölcsőhelye. Népese, szerep és küldetésstudat az induló Ratkó József lírájában* című tanulmányban). Ügyesen váltogatja a fókuszálást: *A drámába szőtt idő. A népballada funkciói Ratkó József verseiben* a Ratkó-vers balladai jellegére világít rá – zseniálisan tárva fel Ratkó alkotói koncepciójának rejtett áramait a különböző balladakörökhöz való kapcsolódásban –, az ezt követő *A másik Déva. Ratkó József »balladás verseinek« korértelmezése* pedig ebből metsz ki egy szűkebb szeletet, remek versértelmezésekkel gazdagítva az előző tanulmány felvetéseit.

Jánosi Zoltán nemcsak a tudósi léptékű munkát vállalja, az értékmentés kevésbé látványos feladataitól sem ózdkodik. Példa

erre a *Hangsúly* rádiós irodalmi folyóirat történetét felidéző tanulmánya vagy az *István király példája – a „Kreónok földjén”* című írás, amelyben azt a kockázatos, erős kijelentést teszi, hogy „e drámák átfogó történeti vilásképe, letisztult gondolati rendje, katartikus feszültsége és nyelvi ereje felől nézve Ratkó több évtizedes költői értékei [...] úgy mutatkoznak meg, mint a *Segítsd a királyt!* (1984), az *Antigoné-fordítás* (1986) és az ennek nyomán – s mintegy az adott magyar valóság impulzív poklából – rekonstruált »antik« dráma, a *Kreón* nagyszabású »előkészülete«” (150). Az ezt követő nagy ívű tanulmány, amely az alcím szerint a Szent István-dráma időszerkezetére koncentrálna, valójában összetett szempontrendszer alkalmazva érvel hatásosan amellett, hogy a *Segítsd a királyt!* a Ratkó-életmű centruma, amely körül és amelyhez képest rendeződik el a többi mű.

Jánosit problémaérzékenysége, a részletek éles elméjű kiragadása sem akadályozza meg az egészelvű, organikus irodalomszemlélet következetes érvényesítésében. Amikor – két tanulmányban is – Ratkó nyelvszemléletének vizsgálatát tűzi ki célul, akkor is az egész alkotói személyiségről beszél: egyaránt figyelembe veszi a személyiséget alakító életrajzi eseményeket, az életmű alakulását vagy éppen a történelmi és tudománytörténeti erőteret. Ratkó jellemzése a szerző nyelv- és irodalomszemléletére is igaz: „A költő nyelvfelfogásának egyik számottevő erénye, hogy nyelvfogalma jóval túlmutat a kommunikatív nyelvi modell erősen egyszerűsített, elsősorban a nyelv jel- és törvénytár vonásait hangsúlyozó szemléletén, amely a nyelvet csupán a gondolat- és értelemközlés »eszközévé« silányítja. Az ő nyelvfogalma alapvetően historikus, és ennek megfelelően kultúrtörténeti

jegyekkel telített. Ez a felfogás a nyelvet az adott jelrendszert beszélő nemzet eleven részének, mintegy verbális meghosszabbításának, kiterjedésének tekinti” (182).

Jánosi érzékeli persze e felfogás – már Ratkó idejében is – anakronisztikus voltát – legalábbis ha az uralkodó kánonhoz mérjük: „A kritika és az elmélet olyan költői irányzatokat igyekszik a diktatúrával való szellemi küzdelmek folyamán a maga erejéből is új aspektusokat nyitogató hazai irodalomban aktuális, »paradigmaváltó« helyzetbe hozni, amelyekben nem tapintható érzékenyen sem az adott társadalomra vonatkozó konkrét ítéletalkotás, sem a nemzettudat” (203). Mind a költő Ratkó József, mind az ő pályáját mérő irodalomtörténész munkái arról tanúskodnak, hogy az e kánonhoz tartozó jelentős alkotók elismerése mellett fontosnak tartják a „másik” kánon létezésének és érvényességének tudatosítását. Hiszen – ahogy a Kilenckerről írott Vasy Géza-könyvet elemző kötetzáró írás, *A szétbotozott nemzedék* egyik fejezet-címe utal rá – Ratkó József és kortársai „»Százerek« nevében” szóltak, vállalták – akár politikai, akár „esztétikai” büntetésésként – a perifériát. „A magyar irodalomtörténet-írás új alakulatainak felfogásában a társadalomelemző tudatosság egyre periférikusabb helyzetbe kerül” (201) – fogalmaz Jánosi Zoltán is, s e mondat értelmében az ő tudósi életműve is a periférián íródik. Az utóbbi esztendők egyik legizgalmasabb, hallatlanul invenciózus, organikusságában is szigorú logikával kifejlő kutatómunkája. Olcsó fogás lenne a könyvből lopott Ratkó-idézettel biztatni a szerzőt – „Rege, ha nem szól, akkor is rege” –, reménytelen vállalkozás kiáltozni: vigyétek hírét e könyvnek; hadd szögezzem le hát végezetül: a periférián is van élet. Sőt a periféria: él.

NAGY GÁBOR

Sorszerűség, álmom, etika

Jékely Zoltán: *Kalotaszegi elégia*

A

z álmom olykor megborzongató varázslata ringatta, vitte vissza

minduntalan szülőföldjére, Erdélybe – Kolozsvárra is, Enyedre is, de kiváltképp Kalotaszegre – az apai döntés nyomán az otthonát szinte gyerekkorával elhagyni kényszerült Jékely Zoltánt. Az utat, ami egyúttal a történelembe való lemerülés is, a visszacsatolás után testi valóságában ugyancsak megtette – akkor még nem lehetett tudni, hogy ily rövid idejű lesz az erdélyi lakozás –, ám később szinte csak az álmom ígéretesen hintáztató, de végül is keserű valóságára hagyatkozhatott.

Kalotaszeg csillámköve mint emlékezettel megszüpített Éden így jutott újra és újra eszébe. Ott – Magyarvalkón, félig-meddig családi körben – élhetett és álmodhatott, sőt táncos kedve révén balladai hős is lehetett. Aki Anna (Kisanna) égkek szemének tengerébe csak azért nem fulladt bele – pedig káprázatos „józsansága” siettetne volna a fulladást –, mert az a part, amelyen a vetélytárs ült, egyúttal a történelem partja is volt, s háború lévén (az idő tájt kezdet és vég nélküli „egyetemes” háborúk folytak), a katonától igencsak követezte az életét.

Élni és álmodni – az 1848-as hősök büvöletében és a bódítóan szép nők szoknyáját fölhajtván – itt, Pesten is lehetett – papírra is itt fog kerülni énrégény formájában Kalotaszeg harmincas évekbeli melankóliája ellenére is forrongó valósága (Medárdus) –, de hol van az a helyi patak, amelyben vadul úszkálva, pisztrángos becsülettel, az ellennel mindig szembe menő megtisztulhat; és hol az a józanító mámor, amely percenként megforgatja a falut és népét „néprajzi” szinten megismerni igyekvő fiatalember érzelmi, mert a legkisebb bokrot és csürdönögő boszorkányosságot ugyanabba a magasba emelő körhintáját!

KORTÁRS KIADÓ,
2004

Kalotaszeg varázslata, sokszor sírással pötytyözve az átmentett tér-

képet, Budapestre is ráterítettetik, hiszen összefolyik minden: álmom, múlt, gyerekkor, tapasztalás, ám az „ázott-kosborszagú nyár” (1933) csaknem idilli halálfélelme – ott akkor kellett átélnie a barangoló hősnek egy (talán nem is volt) tündérvilág elvesztését s élő emlékezetként a történelem zuhatagait azon a fokon: szerelembúcsúztató balladisztikus némaságban már nem térhet vissza.

Jékely mégis ebből a kútból merít. Élete végéig, nem csupán a kielégíthetetlen vágy tornyai: a magas sarkú cipők után törtetve, de Vasvári Pál nyomában bandukolva, a szellemet is megbolydító érzékiség és a jellemet is feszítő éthosz büvöletében, ez lesz kiapadhatatlan forrása.

De mi ez a földrész, honnan az idekerülőt (ha az nem felületes látogató) büvkörébe vonó mágnesessége? Kós Károly józan, tárgyilagos szemléléséből tudjuk – aki a *Kalotaszeg* című könyvét „legtovább dédelgetett és legkedvesebb gyermekének” nevezte –, hogy a rajzolt térkép akár megannyi földrajzi neve is lüktethet.

„Kalotaszeg eredetileg a Vlegyásza lábánál elterülő azt a kicsiny, háromszögletű földterületet jelenti, melyet a Bánffyhunyat alatt összeömlő Körös és Kalota vizei fognak be. Tágasabb értelemben – és ma (értsd 1932-ben) így értelmezzük mi és így maga a kalotaszegi nép is – Kolozsvár-megyének azt a területét, mely a Kolozsvár – nagyváradi vasútvonal, illetőleg országút közén és két oldala mentén Kolozsvártól egészen Csucsáig terül el, és amelyet délen a Gyalui-havasok északi, nyugaton a Vlegyásza-havas és a Meszes-hegylánc keleti lába foglalnak be. Ehhez az egységes, eléggé zárt és keleti-nyugati húzóadású terület-

hez dél felé vékony nyúlványban csatlakozik még néhány falu a Gyalu – járai út mentén egészen Alsó-Járáig, melyeket néprajzilag szintén Kalotaszeghez számítunk... A szintisza, illetőleg túlnyomóan magyar lakosságú falvak száma 39.”

Kós éles, már-már száraz kontúrjaiban – akárcsak linómetszeteinek szerkezeti világosságában, szalkás egyszerűségében (*Kőtemplom fa haranglábbal Kettesden; Kis kapu Kőrösfőn* stb.) – van valami elemi erejű meghatározottság. Az építőművész kövel-fával szembeni alázata, ugyanakkor fölénye. Archaikus írásmódját is ez jellemzi: a hasznos művéség.

Evvel szemben Jékely Kalotaszeg-képe érzelmdús televény: préselt ibolyalevél egy Károly-Bibliában.

Mintha az általa megidézett múltnak-közelmúltnak – akárcsak a báli nagyszonynak – valaminő különleges illata volna. S aki ezt akarva-akaratlan beszíppantja, nem időlegesen, de egy életre bódult lesz. Fojtogató telítettsége révén örökösen légszomj gyötri. S az alak menekülési módzatától megejtő álommal viselős.

A *Kalotaszegi elégia* című kötet – ama nevezetes fiatakori remekművet véve a homlokára – ezt a Krúdy ködébe is belekóstoló álomalakot, hőst vetíti elénk. A különleges keret – a szerkesztő, a ragyogó bevezető tanulmányt író Győri János leleménye – úgy teszi élessé, finom párák gomolyában is életessé Jékely Kalotaszeg-portróját, hogy a hullámozó idő sárkányát, bár végtelen a búzatenger és szinte megszámlálhatatlan az aratók serege, nem hagyja lekaszabolni.

Hadd tapodja múltunk kérgét, legyőzhetetlensége hadd idézze föl bennünk – hiszen tragikus történelmünk uszályát hordozza – sorsunk fekete igazságait. Győri Jékely álomlátását – remek megérzés – az apokalipszisba ki-be járó – sorsa hozta így – zseniális grafikus, Kondor Béla látomásaival (tegyük hozzá: a boschi szörnyvilág fekélyét fölhasító szabadság-szárnyaival, repülőivel) rokonítja. Vagyis ahogyan mindkét művész – fájdalmas öniróniával? – belefúrja magát a végtelenbe.

Kondor és Jékely az angyalok – az ég kárpitját áttörő érzelmi üresség és a kést birtokló ítélkező – révén is találkozhattak volna (a grafikus a kegyetlenebb, a költő-író a megbocsátóbb). Avval, hogy – jóllehet különböző mértékű és formájú, más-más intenzitású – álomlátó képességük hangsúlyozódik, meg vannak nevezve a XX. századi nyomasztó létből való ítélkező menekvés szimbólumai is. (A tüzes trónon ülő Dózsa, illetve a kivégzőjére vért permetező Isten madara maiságához nem fér kétség.)

Nem véletlenül, az egy személyben tudós és barát véghetetlen elemzőképességével és szeretetével tapintott rá Győri János a Jékelyt már fiatal korában napokig foglalkoztató – maga is vallott erről – „igézetesebb álom” életműben betöltött szerepére. A káprázat sokoldalúságát nyomatékosítja az egymást átfonó – így sajátosság rácsrendszert képező – lélektani szálak boglyában (találkozási csomópontjában) megképződő színes vagy kiszínezett valóság tartalmak – az 1848-as szabadságharc, Trianon, a bedarálással egyre szürkülő magyarságkép, a heroikus vállalással közösségivé tett eszményi megmaradás-módozatok elevensége.

„Az álmok sorsszerű történései, lényegi kérdésekre döbentő jelenései, jelképei, »apokaliptikus jelentéstartalmai«, a »kollektív tudatalatti« ősemlék-mélységeiből érkező intelmei-üzenetei legalább úgy izgatják és inspirálják, mint a jelen idejű valóság a létezés tragikumának tényeivel és kérdéseivel, gyakran irreális jelenségeivel, érzelmi ragyogásával, feloldóan birtokba vehető vagy lázítóan elérhetetlen szépségeivel, anyagtalan káprázatként semmibe tűnő képeivel s a múlandóság felháborító időjeleivel.”

Az előbbieken mintha igaztalan lettem volna Kós Károly tanulmányértékű Kalotaszeg képét vizsgálva, holott csupán a Jékelytől elütő, kiváltképp nem artistikus, archaikumában is tárgyias megjelenítésére akartam figyelmeztetni. Legfőképpen azért, hogy vele szemben fokozottabban lássék a fogalmazás kaptatóin is álommal átítatott *Kalotaszegi elégia* írójának emelkedettsége.

És itt nemcsak a romantikától sem idegenkedő széppróza, a *Medárdus* vizionárius regényhősének, Tenger Ivánnak a kalotaszegi varrottast könnyel csipkéző valós vagy álombéli beszédmódjára gondolok, s nem is zseniális, valaminő nyelvtörténeti emlék parafrázisát jellemképpé avató halotti búcsúztatóra (*Tséri Verestói György, a XVIII. század erdélyi orátora*), amely a „töredékeny Szépséget” a házsongárdi temető légköréből, a földrajzi és időbeli korlátokat átlépve, valamilyen szinte fölfoghatatlan érzékenységgű szakralitás magasába emeli, hanem az olyan „egyszerű” beszámolókra is, mint a Rádió-nak írott (kéziratban megmaradt) *Ősi földön, ősi jussal – Egy kalotaszegi falu élete* (1934?, 1935?) című, történelmi vétetésű áttekintésen nyugvó lélekmagyarázat.

A csodált Asszony ezúttal őrző – nemzetiségét óvó – szerepében idéztetik meg (a halál megsejtett kéjes érzésénél jobb az életigenlő „kéj” parancsszava), s mintha a templom mennyezetén látható „vigyori képű, groteszk Krisztus-fővé alakult Napisten”, a szinte törvénné avanszált hiedelemvilág királya-szószóolója adna neki erőt feladata beteljesítéséhez.

„Mi kezeskedik akkor a kalotaszegi magyarság további fennmaradásáról? A nők, a született előkelőségű, rátarti, nemes mozgású, fejedelmi öltözetű kalotaszegi asszonyok, leányok. Az új hatalom nyelvét alig egy-kettő tudja a faluban. S míg a férfiak túlnyomóan románul beszélnek románokkal, addig az asszonyokkal a román is szívesen beszél magyarul.

Így a gyerekek jól megtanulhatják anyanyelvüket, amit nem felejtet el velük sem az állami iskola, sem az ókirálysági katonáskodás. Az asszonyok plántálják tovább a »dúdokat« – így hívnak minden világi nőt az egyházi »énekkel« szemben –, amiket hosszú téli estéken dúdolnak a kalákában, amikor künn a Fehérember jár a ház előtt, dideregve fog vele kezét a szarvasbottú, gethes garabonciás diák, s valahol a Sulyom felett éhesen üvölt a havasokból leszánkázott farkas.”

Havasokból leszánkázott farkas? Fehérember? Ez minden valót idevéve is olyan – építkezésében lírához közeli – mesetény, amelynek hangulati értékén túl mítoszi valósága ugyancsak van. Mert a rengeteg, fáink – ma még élő és virágzó fáink – dőlése ott fog nyomot hagyni, „a halál néha körmönfont, alattomos módon megkaparintott” áldozataival együtt, abban az egyházi anyakönyvben, amelynek föllapozása – alakjai valóságok, mégis teremtődnek – a cintere néma csendjét egészen az égig fölhasító megannyi harangszó.

Hiába tudjuk, hogy *A matrikula vallo-mása* a falu váltakozó papjainak mint műszereknek csodálatos érzékenységgű és szépséggű bejegyzéseiből áll össze – az „eklézsi hétzáros vasszekerényében” őrzött borjúbőr kötésű könyvet („penészszagú, s ha megfogja valaki, fényes üvegpör marad a kezén”) tűz nem égetheti, víz nem pusztíthatja –, a nyelvi búbjájjal összemosott mese és való, Jékely mesteri vegyítő, igazi írói munkának hat.

A most (értsd 1936-ban) élők matrikulába való bekerülésének a megelőlegezése a lírai terepszemlét tartó olyan fogásának tetszik, amelyben a hiedelem szerinti halál – örök élet? – nem más, mint kitüntetés. Ezzel a mozzanattal mindenki – a szívéhez közelebbi és a szívében lakó alak is – föl-emeltetik.

„És Kiszely Erzsé is bekerül, ki már kétszer járt álmában a mennyországban, s találkozott ősz-öreg dédapjával meg bopájával, bonyájával s a többi régi öreggel. Láttá az Úristent is aranytrónusán. És Simon Pituj Erzsé, kinek takaros kis házában vasárnapi összejűl a fiatalság, s legrégibb, legeslegszebb nótáit vevegeti elő. Úgy énekelnek, mint az angyalok, kik meg-megcirógatták Kiszely Erzsé hját.”

Magyarvalkói szociográfus helyzetkép? Inkább végtelen folyamú, érzelmmel telített, a föld és a csend ölelkezését (*Valkói temetés*) virágszirommal behintő kultikus példatár. „Hangdélbábót” mutatva fordul benne a szó, költészet és próza csaknem

egybeér. Jékelynél – írja az *Új évezred felé* (1939) verseit taglaló Halász Gábor – „a prózai és versvallomás határai egybefoly-
nak, közös alapjuk a szenzibilis lélek” (a folytatást is közlöm, hogy megcáfolhassam), „amelyik még nem tudott fölényes-művés-
szin önmaga hangulatai fölé kerülni”.

De szükség van-e az ilyesféle, önmagát és lelke viharait tárgyyszerűen szemlélő, a hangulaton való fölülemelkedésre? A *Tilta-
kozó nemzedék* szerzője szerint bírált, mondjuk úgy, lírai izgalomból született, mégis epikusan részletező verseknek is megvan a varázsuk. Lehet, hogy „a *Kalota-
szegi elégia* majdnem a *Madárdus* tartalmi és érzelmi összefoglalásának hat” – hadd ves-
sem közbe: a verset költője 1936-ban ve-
tette papírra, míg a regény 1938-ban szüle-
tett –, ám remekmű voltát nem szerencsés
kétségbe vonni.

Halász túl szigorú kritikájával szemben Győri János a hozzávetőleg egy időben ke-
letkezett *A marosszentimrei templomban* és a *Kalotaszegi elégia* című verset különleges ér-
tékek látja. És mennyire igaz van!

„Ezeknek a remekműveknek a motivált-
sága és telítettsége már minden tekintetben
eléri a felső fokot, lírai szintje pedig a
mindenkori magyar líra magaslatait. A *Ka-
lotaszegi elégiának* a személyes veszendőség-
érzést és halálvágyat a kollektív fenyege-
tettség döbbenetével egyesítő lírai árama és
A marosszentimrei templomban zoltárosan
»zengő fájdalom« az Isten kezét is hiába
kereső, gyötrelmes reménység sorspanasza
a tragikusan magyar nagy költők sorába
emeli a huszonhárom éves Jékelyt.”

A kötet összeállítója is említi, jómagam
szintén vallom: a Vasvárit romantikájában is
lázasan követő (lelki „önarcképére” vonásokat
tőle kölcsönző) fiatal lírikus a *Kalotaszegi elé-
giában* mint – a több szálból emeltessen ki
egy „sorskerlelő balladában” olyan döbbenet-
es, keserűségében is fölemelő magyar-
ság-képről szól – „»Ne bántsátok ti ezt az ár-
va népet« – / szoltam a nagy bivalyfelhőknek
én –, / »a sorsa úgyis tépi, mint a véreb«” –,
amely a *Zrínyi második énekét* író Kölcsey imá-

jával vagy az elnémulás előtti Ady „kétség-
beesett esdeklésével” rokon.

A XX. századi Kölcsey – „Te lásd meg,
ó sors, szenvedő hazámat, / Vérgönnyel áz-
va nyög feléd!” – lépkedne a kalotaszegi
dombokon, melyeket Trianon lejtője tett
síksággá?

A családi környezet, a neveltetés, az is-
kola – a Bethlen-kollégiumban ékszerként
tiszteltetett a reformkor és az egymás kezét
fogó írók-költők láncolata: „Csokonai és
Berkényi, Kölcsey és Vörösmarty, Petőfi
és Arany János, Kemény Zsigmond és Szé-
chenyi, Madách Imre és Vajda János és Pe-
tőfiéhez hasonló sugárzással Ady Endre” –,
vagyis a rá mért és önként választott sú-
lyok szerint Jékely is lehetne ama keserű
látnok tükörmása.

Csakhogy halálfélelmei sötét bugyranak
ragyogásából, bármily drámaian hat rá az
összeomlás mint sorsmetefora, mint egyete-
mes rettenet, ki-kitekint az a tiszta szívű
gyermek, aki kamaszként jól fogja érezni
magát nagy-nénje-keresztanyja invitálására
az „embervirágos dombok birodalmában”.

Aki a Szamospart tündéri vizében lubic-
kolt, és a jó szerencsét hozó horgászélmé-
nye után úgy feküdt ki a partra, mintha az
ég pázsitjára, az később pünkösdi királyként
is észlelhette – „bár a családjuktól távol le-
vő neuraszténiásoknak az az örök sejtelve,
hogy idegenben éri őket utol a halál” –,
hogy a valkói kaleidoszkópélet, ha lelkünk
szerint választjuk ki magunknak azt a színt,
múlhatatlan boldogság.

Iván, vagyis az író regénybeli alteregó-
ja – mert az élet kalandként is lekopírozha-
tó – megéli ennek a szerelmi telítettségben
és kételyekkel rátörő halálvágyban is bol-
dog kalandnak minden fokozatát. Egy rossz
kimenetelű szerelmi próbálkozás után mi-
lyen is volt a hős? „Kicsinek, de azért vi-
lágbírónak, mélységet-magasságot ismerő-
nek, sötétet-világosságot állónak, tüzet-vi-
zet élvezőnek (kiemelés – Sz. L.) érezte
magát.”

A *Medárdus* című regény Kalotaszeg-ké-
pe, mert a romantikus festő csak ilyen re-

neszánusz ragyogású színt ismer, arannyal van keretezve. S ez még akkor is igaz, ha a varrottasok pompája csak nagy áttételeken keresztül szívja magába a Nap óarany sugarait. A szüntelenül előjövő álom mint bódulat – a megjelenítést tekintve ez ragyogó írói fogás – színezi ilyenre a képet.

Ebben a Tenger Iván-i vízióban Kalotaszeg nem más, mint lelkiünk Velencéje, jól lehet az ezeréves életüket folytatató Havadfő magyarjaink „kalandjai” közel sem annyira füledtek, mint Cassanova „császárvárosának” titokszövevénye. Nem az a kérdés – álom az álomban –, hogy Anna Jézussal találkozott-e, hanem az, hogy a szerelmest? bekerítő férfi büntudata – a semmit el nem követőt kivetheti-e az ágy? – van-e annyira valóságosan megszenvedett, hogy az önvád bizonyos tisztulási folyamat elindítója legyen. (Ha egyáltalán szükséges a szerelmére és magyarságára büszkének, a szerelmében és magyarságában tisztának megtisztulni.)

„Mit tett ezzel a szerencsétlen leánnyal! Hogy fogja levezekelni utálatos, csábító vétkeit? Elegendő-e egy emberélet ilyen hitványság jóvátételére? Gyötrődött, s tele volt a legközépkoribb önostorozás minden készségével. Szeretett volna beleharapni saját szívébe, és aztán kiköpní, mint egy nyüves almadarabot.”

Akár hihető, akár nem, mielőtt a „bűnös” férfias bátorsággal szembenézett volna halott ellenfelével, az asztalon kis kosárban kínáló gyümölcsök (alma, körte) közül az egyikbe beleharapott. Innen a szív mint nyüves almadarab – álom és valóság úgy szánkázik ebben az álomban, mintha Kalotaszeg havas hegyoldala volna –, ám a révületben paradox élessé váló – bizarr – képnek szülője az a valóságos matrikula, amelyben szépen le van írva, hogy Miháltz Elek pomológus tiszteletes úr utolsó kérése (egy almafa alatt szeretett volna nyugodni) nem teljesítettet.

A mikrofilológiai vizsgálat bizonyos kimutathatná azt az ezerfajta kötődést, ami Jékelyt és neuraszténiás álomhősét, Tenger

Ivánt egybekarolja. S könnyen földéríthetők volnának azok a – szinte mozgóképszerűen egymást követő, Kalotaszegről Budapestre (és vissza) iramló, a versek lírahőséből a regény lírai emelkedettségű főszereplőjébe költöző – szálak: helyszínek, emberek, gondolkodásmódok, jellemképek, hangulatok, amelyeknek fókuszában Erdély áll.

S ezen nemcsak a Kós Károly-i – tündérréaliának számító – transzszilvanizmust értem, hanem az apa, Áprily Lajos és a családi környezet kisugárzását, a történelmi hősök mint magyarságjelképek már kora gyerekkorától aktív jelenlétét, az álommal érintkező s a nép körében bizonyos álom szerepét betöltő hiedelemvilág, mítosz lélektani hatását – ahogy erősít, ahogyan elhelyeztetik általa Kalotaszeg az univerzumban (bivaly tartja a hátán jó öreg földünket) –, a szinte belső tulajdonsággá avatódó táj, a lélek rengetegében is biztos fogódzónak tetsző szülőföld csaknem valásként megélt szentségét.

A nosztalgikus visszavágyódásokban leginkább Enyed és Kolozsvár így soha vissza nem térő, már-már érzeki ragyogása közezi az álmot, ám ezt az utat tapodva kikerülhetetlen Kalotaszeg (a választott szülőföld?) színesebbnél színesebb emlékszőnyege. Olyannyira, hogy a szabók bátyja – 1629-től Bethlen bátya – romolhatatlan kövével, amely Enyedet is emlékezetünkbe idézi, egy szintre kerül Magyarvalkó „magyarság védőinek”, így a nyomorúságban tengődő hajdani Péter Borzos Pál ének- és balladmondónak, akinek megváltás volt a halál, és a javasasszonyként, rigmusfaragóként, közösségbabaként is híres Simon Pituj Erzsinek az embert megváltó, fölemelő – a varrottas által egy nép lelkét őrző – cselekedete.

Jékely sírástól sem idegenkedő – ellágyulásait sosem takaró – szabadsághimnuszában, akárha az erkölcs nagyjairól (Vasvári Pál, Széchenyi) szólna, őket is éneкли. „Kalotaszeg Enyeddal és Kolozsvárral halálig határos a szívében, magyarságszerelmének és féltésének fogyhatatlan emlék- és él-

ményanyagot adva” – írja Győri János megannyi Jékely-kötet gondozója.

A hely ebben a Kalotaszeg-megidézésében valósággal bibliai toposz lesz, melyet a teremtett prófétákkal egyetemben kitüntetett figyelem – zsoltáros ámulat – illet meg. Csak az tudja az igazi értékét, aki „jézusos fejlehajtvá” közeledik eme nép megrendítő s ezáltal hitet is sugárzó sorsélményéhez.

A *Kalotaszegi elégia* című kötet, eme rendhagyó Jékely Zoltán-lélekrajz is ezzel az alázattal készült. Bár az író saját szövegei rajzolják az arcképet – a verseken és esszéken, útirajzokon kívül elsőbben is a *Medárdus* című regény –, csaknem kismonográfiának hat. Jól áttekinthető szerkezete a „szerelmes földrajzot” – jóllehet a vallo-másos, helyenként confiteor-jelleg letagadhatatlan – ki-kilendíti a lírai attitűdből, s az oknyomozó író-riportert, a néprajzba belemerülő hagyományvédőt, a friss táncolat-tatásától is acélosodó nyelvőlegényt ugyancsak láttatni engedi.

A remekműveknek se szeri, se száma – elég legyen itt a címadó költeményt vagy a *Téri Verestói György, a XVIII. század erdélyi*

orátora című varázslatos nyelvi tárnákat nyitogató esszét említeni –, s olyan jelentős műveket is közread, amelyek eddig csak kéziratban szunnyadtak, s így ismeretlenek voltak a nagyközönség előtt (vers: *Harangok*; esszé: *Ósi földön, ősi jussal*). Filológiai bravúr, hogy a cenzúra metszőollója által a frissebb kötetekből kivágott *Kalotaszegi dombokon* című verset – amely az *Új évezredben* még olvasható volt – a szerkesztő itt javított kéziratból közli.

Az írások lelőhelyét és a könyv szerkezetét megvilágító tudnivalókat a *Záradékul* fogja magába. A dokumentumfotóknak és facsimiléknak hangulatföldidéző szerepükön túl más értékük is van; amit tudatosítanak bennünk: az írói arc egyik legfontosabb vonása – az etika.

Győri János bevezető tanulmánya – *A hőmezőkön túlról Kalotaszegig (Jékely Zoltán útja – vallomások fényében)* – egyszerűen gyönyörű, az íróval való lélekazonosság minden sorából kitetszik. Ilyen egyszerre tudományos és költői esszét – ideértve a mai hadargókat és tán a *Nyugat* nagyjait is – én még nem olvastam.

SZAKOLCZAY LAJOS

„Az ébredés előtti pillanat”

Mogyorósi László: *Ugyanaz a szépség*

„Saját hamvaink paraszai közt” hánykolódva olvasom e sorokat, s meglepő, bármilyen

magányos az ember, mégis egyedül.

Mogyorósi László első verseskötete fekszik előttem, impozáns, sokat sejtető tarka borítója vékonyka füzetet rejt, melyben annál érettebb létezés-gondolatok, többek között Kosztolányit, József Attilát idéző verstani és nyelvi bravúrok nyernek teret. A színek kaval-kádjában egy ember néz farkasszemet velünk,

JAK –
L'HARMATTAN KIADÓ,
2005

mint a lélek összetettsé-
gét, megfejtésre váró le-
nyomatát tükröző s őrző
allegória. Egy kétség-

beesett, ugyanakkor gondolatokra éhes, kíváncsi, mégis fájdalommal barázdált arc, mely a szerző ezerarcát, a versek gondolatvilágát festi meg: „Nézz bele. Tükör” (*Minden-szentek*).

Elkerülvén e bomló korban közhellyé vált aforizmákat, mint például az arctalanul, önmagunkat nélkülözve száguldunk futósza-

lagon a megsemmisülés felé-féle megállapítá-
sokat, inkább idézem a költő idevágó gondo-
latát: „a kulisszák mögé nem könnyű bejutni”.
Hiszen az isteni szikrával fogant lélek elsov-
adásának, Kafka megelevenedett elidegene-
désének béklyóját mára már egyre többen
érezzük a szívünkön, s talán ezért messzebb-
ről kell elindulnunk, hogy arra – a viaszarcok-
kal határolt – útra találjunk, melyen a „felvil-
lanó, örökre eltűnő arcok / keresik önmaguk”
(*Vázlatok egy operához*).

Ez az ígéretes kötet a harmincéves Nagy-
kállón élő költő hat ciklusba rendezett út- és
énkeresésének kísérlete, állomása, ahol a léte-
zés ébresztette kétségek, sajtó emlékképek, a
szabad akarat vágyai és érzéki ösztönei bonta-
koznak ki. Az út nehéz, hiszen „testemet nem
védi szárny / – én nem örököltem a szavakat”
(*Védőszárny*), mégis a versek gyógyító-építő
ereje nyomán az alkotónak sikerül felülemel-
kednie a kezdeti félelmes, nyugtalan állapo-
ton, hogy egy harmonikus, érett pillanatban
tegye le a tollát.

A kötet nyitó *Entrée* a már körvonalaiiban
kirajzolódó én megfogalmazása („még a saját
tenyeremet sem / ismerem” – *Kis privát bio-fi-
zika*), aki próbálja megérteni a teremtés rugó-
ját, de a létbizonytalanság a konvenció nyúj-
totta kerítés mély sebet ejt a szabadság szélét
érezni vágyó tudaton. Így a kutatás kezdetben
befelé fordul, hogy mindenekelőtt a lélek tar-
talékait, kincseit hozza felszínre, majd a költő
az embert körülvevő sokaságból merít újabb
impulzusokat: „Élni sem tudok, mégis / foly-
ton az élőket bámulom, / keresem köztük a
sorokat, / és látni vélem a lámpafényt” (*Pör-
költ*). A körülöttünk ringó tömegben felsejlı
arcok, tekintetek a teremtő törvényeinek le-
nyomatai, azokat a sorokat tükrözik vissza,
amelyek mentén megfejthető a tudatunkat fo-
lyamatosan fogva tartó fausti kérdés. A lét
megismerésén fáradozó elme nem éri be az is-
mert jelenségek világával, „utazásai üzem-
anyagát” inkább a rejtelmes mélységből (lé-
lek), illetve a titokzatos fönségből (Isten)
nyeri. Ám mindez az árnyékvilágon kívüli,
ezért elkerülhetetlenül ketté válik a minden-
napok komfortos, már ismert létezése a ma-

gányosságot vonzó, metafizikai valóságtól.
A művészet, a filozófia vizsgálatait folytató én
eltávolodik a közösség sarkalatos problémái-
tól, hogy egy távoli, korántsem megvalósítha-
több célt tűzzön ki önmaga elé, így teremtve
szorongatóbb akadályokat a már lebontott fa-
lak helyébe: „félek a fájdalomtól, / de repülni
majd jó lesz” (*Védőszárny*).

Innen már egyenes út vezet a „piaci légy”
szókimondását kívánó, az áttetsző „boros-
tyán” kötelékéből kiszakadni vágyó poéta
szárnyalásához (*Ablak-szárnyak*). Azonban
a kétségek nem hullnak le, sőt minél előrébb
haladunk önmagunk útján, annál többször
cseng a fülünkben a vigasztalhatatlan kérdés,
melyre csupán a hit felelhet: „Hiszem: ke-
nyérré örölnék / Isten malmi” (*Rendeltetés*).
S a XXI. század nyomasztó légkörében a „hin-
nem kell” bizonyossága ellenére felsejlik a
rettegett felismerés, hogy a tömegen való fe-
lemelkedés lehetősége kudarcba fulladhat:
„Tudatmaghasadással kísérletezem. / Félek,
elpusztít egy láncc, egy reakció” (*Kor-reláció*).

A kudarc eljött, a megsemmisülés lángja
fellobbant a szívben, ennek nyomán – a sze-
retett nő „közelségének” elvesztéséből – szü-
letett meg *A plátóiség lexikájának* egysége.
A szerző *Kis privát bio-fizika* című versében
már utalt a tehetetlenségéből eredő „szociális
és lokális” érzéketlenségére, most Werther
tragikus sorsát vállalná magára, ha ezzel elté-
ríthetné szerelmét más férfiak ölelő karjaitól,
mert „én belőled élek”, később Kafka szájá-
ból: „belőlem él, és én belőle”. Az újra és új-
ra felszaggatott, könnyekkel vérző seb, mely
csak halványulhat, mégsem múlhat el soha,
foganta a kötet legszebb versét, melyet a *Hitel*
2005. októberi számából már ismerhet az ol-
vasó: „Hogy nem vagy itt, a részletekben / kell
mosolyodat észre vennem: / látom idegen aj-
kakon / egy morzsáját, és jóllakom” (*A részle-
tekben*).

Olykor az ész teret enged logikus és rideg
szavainak, ám a szenvedélyes önmarcangolás
nem ismeri el a rációt: „holtabb nem is lehet-
nél, / s elevenebb e sebnél”. Hiába vagyunk
tisztában a történések szükségszerűségével, s
inkább gyűlöljük a minket sok esetben akarat-

lanul megsebző lényt, a hiány érzése mélyebbre ereszti gyökereit a feltörő emlékképekbe, zsongító illatokba, s az ellesett mozdulatokba kapaszkodva. „A maszkba dermedt sivárság” feléleszti az elhaló tűz utolsó s egyben legbensőségesebb lángját a *Te átfestheted* című műben, nyitvahagyva a kérdés: de miért nem teszed? A fájdalomtias szív kísérletei „más fény felé” vezetnek, mégsem jöhet el „ugyanaz a szépség” (ahogyan ez megfogalmazódott az *Élőbeszéd*ben ómagyar kori nyelvemléküket idézve, mely Kosztolányit és Márait is megihlette). Werther felébredt, Léda cigarettafüstjének metamorfózisa véget ért.

A keserves üresség érzését új szerepek eljátszásával igyekszik elföldni és megtölteni írónk, melyben a képzelet gazdag játéka a poéta virtuóz tollforgatásával karöltve szab ki egy új, helyenként játszi, másutt keserédes utat. A kötet első harmadára a – reflexiókra, a korlátok közé nem szorítható érzelmekre, gondolatokra rímelő – szabad- s prózaversek sora a jellemzőbb. Majd a feszes ritmusú, kötöttségeiben biztonságot nyújtó líra kerül túlsúlyba, néhol az ezekből fakadó túl koncentrált tartalommal. A *Kafka unokája* nem más, mint a kötet első két tematikus egységében testet öltő alkotások szárnyalása és a negyedik, ötödik ciklusban megjelenő formai bravúrok közötti szakadék áthidalása. Ebben az egységben olvashatunk először álarcos verseket, melyekben meg mindig nagy szerephez jut a végzetes Nő, ellenben már Kafka egyes szám első személyű kifejezésében (például *Kafka utolsó levele Milenához*). S a poéta arcának rezzenései, tollának mozdulatai fokozatosan egyre szilárdabb verstani képletekben bontakoznak ki.

A feszes rímek szerint haladó költő mesterien formálja meg a szerepeket, egyszerre engedve az én magányosságából és a szépasszony közelségéből táplálkozó szenvedéshullámoknak, valamint Kafkával történő invenciózus azonosulásának:

*Tény, hogy sokat kotorásztam
a tudat alagsorában,*

*padlásokon, fészerekben.
Nők után is ténferegtem;
szívük alatt, ölükben egy
csukott törvénykönyv lüktetett.*

(Kafka éjszakái, II.)

Gazdag szókincséből bátran válogató költő ragyogó képekkel eleveníti fel az írópéldakép asszonyait, álmait s üzenetét a jelen számára: „s mellkasán végképp kiszúrják / az erkölcs kopott velúrját” (*Kafka éjszakái, I*). Ezek a szerep- és helyzetjátékok tehát az íróelőd és a Nő köré csoportosulnak, ez utóbbi esetében megjelenik a *Variációk* előszele Ady *Lédával a bálban* című versének átdolgozásában (*Lenivel a bálban*). A ciklus két záró lírája – *Mentálhigénia, Szóval szajha* – általánosságban a nők pszichológiai hatását értelmezi, a férfiak lelkének sebezhetőségét állítva a középpontba: „Mint egy kisállat-rendelésen. / Hozom a lelkemet, pórázon és szájkosárral. / Csitítgatom, hogy nem fog fájni.”

A következő tematikus elrendezés *A dívák panoptikumában* címet kapta. Mogyorósi László lírájára jellemző a viasz, az ártatlan fehérség képének szerepeltetése (például „A láng kialszik, a viasz szétlapul”) mint a puhóságában alakítható, saját képére formálható anyag-ember metaforája. A viaszbabú a már említett Pügmalion varázslatában ölt testet, s az ébredés előtti félálomban megélt pillanat továbbra is jellemzi a költő versben megjelenő egyéni érzésvilágát:

*Fátylak fedik előlem a testét.
Elszabtam évtizedek redői,
árnyunk elvegyül, sajog a nemlét,
vég utáni és kezdet előtti.*

(A díva mosolya)

Az ösztönén hedonista, vulgáris szókimondása most sokkal inkább túlsúlyba kerül, mint a kötet első felében, ennek ellensúlyozására komolyzenei élmények, különös szóképek alakítják ki a poéta fennköltségét. Ennek egyik legszebb példája a *Vázlatok egy operához*, melyből kicseng a szerző fi-

gyelemre éhes vágya: „Hatalmukat veszített, csupasz szavaimat / zene öltöztesse, dúcolja alá. / Csak legyen hallhatóvá”, majd ugyanez a gondolat a *Pályamódosítás* versében: „A katarzis a lélek orgazmusa, / de semmi sem pótolhatja a rivaldafényt”. A cél a belcanto elérése, azaz a tökéletes szépségű emberi hang kiművelése, mely a költészet magas fokon történő művelését vetíti elének. A leoninusok időmértékes, kötött belső- és sorvégi rímeiben fogalmazódik meg a vágyott pótlék, mely kezdetben az utánzásban jelenik meg. Az imitáció mégsem szolgálalkú, csupán a tartalommal szemben megjelenő szokatlan megoldások és rímek játéka válik hangsúlyossá (pl. bónusz ebéd – ló-tusz – eléd; pentiumom – fentit – unom; lealázzad – le a lázad).

A *Variációkban* felelevenített költőpéldaképek (Petri György, Petőfi Sándor, Goethe, Kosztolányi Dezső, József Attila) lírai mímélései nem minden esetben hozzák azt a tartalmi-formai virtuozitást, mint a szintén elsőkötetes *Szépség koldusa* esetében. A játékoság, a zárt kompozíciók, tökéleteséig csiszolt rímeképek sokkal inkább rányomják bélyegüket az alkotásokra, mint a lírikus(ok) belső világát megjeleníteni vágyó mondanivaló. Persze érthető ez az eltávolodás, hiszen időben jóval messzebb levő mestereket választott Mogyorósi, mint annak idején József Attila. A ciklus tagadhatatlanul a költői tudatosságról, a mesterség valóban kiművelt hozzáértéséről tanúskodik. Érthetővé válik az a hiány, mely helyenként felsikít, ugyanis a kötött kéz felülemelkedik a szabadon áramlani vágyó gondolatokon is. A gyönyörű haikuk, gúnyos-komikus limerikék, cinikus-ironikus szonettek és a merev leoninusok után az elégiák ismét fellebbentik a költő belső, szorongó-szomorú hangjáról a personák álcáját:

*Viaszhengerre énekelve
népdal, áriák. Véges elme
számára lesz így tapintható
gyermekkorból ringó hintaló,*

*ahogy kezdetté lesz a végítélet,
közrefognak újra régi képek.*

(Az emlékező elégiája)

Az emlékező elégiája nyolc gyönyörű me-rengése méltó lezárása a tarka, minden há-tárt bejárni igyekvő kötetnek. Ebben cik-lusban nyernek teret a kezdeti állapotot messze túlhaladó filozofikus, boldogságot és nyugalmat áhító költően pesszimista, elmúlás ízű költeményei. Újra találkozunk az egykor könnyedén felszínre törő költői képekkel, melyek most már magasabb fo-kon olvadnak bele az egységes gondolat-ritmusba.

Az elégia műfaji követelményei mellett a borongó hangulatú tartalmi elemekhez is hű marad a poéta: „Sírásod hulló gyön-gyeit / az árnyak összetördelik” (*Éjféli sírás*). Azonban a magasztosság helyébe modern filozófiai gondolatok lépnek: a bennünket körülölelő világ, mindaz, amit belső szemünkkel látunk, egymásba tolon-gó emlékképek sora, melyek visszapattan-nak a falakról, s megrajzolják a világ illúzi-óját. Ez alól csak a téridő nélküli létezés, a halál szabadíthatja meg a bolygó hollandi lelket (*Illúziók*). *Effi Briest* című lírájában a költő már az egykor hűtlen szerelmét is felmagasztalja ambivalens kötöttségéből (lásd még a *Palinódia* című művet), s ösz-szegzi az önmagát és útját követő én pilla-natnyiségát a teremtés univerzumában:

*Elmosódott háttér a történet,
emberöltönyi pillanat felvétél
az örökkévalóság celluloidján,
csak az arcok rajzolódnak ki élesen,
cselekményből a jellemek,
életekből a személyiség,
személyiségből az én:
izzó gázgömb
hússzínű luftballon-maszok
kontúrjaiba szorítva.*

(Effi Briest)

A „szavak szatócsának” belső feszültsége feloldódik a tökéletességre törekvő szerkeze-

tekben. A fájdalom, a szenvedély fellobbanó vágya olykor megtörik a végletekig csiszolt rímekben, szívdobbanásként lüktető szótagszámokban, akár a duzzadó folyam a szorgos kezek nyomán emelt gátakon. A szétmorzsolódó vízcseppek ott vibrálnak az alkotások egy mélyebb kontextusában, a sima felszín alá merü-

lő lét kuszaságában. Helyenként egyértelműen áttetszik a poéta üzenete, máskor azonban – s ez a gyakoribb – a barlangok kanyargós járataiban elrejtve csillan meg a kincs, hogy az ébredés előtti pillanatban tudatossá válva kerüljön a felszínre. ❖

DIÓSZEGI KATA

A Hitel augusztusi számának szerzői

Ablonczy László (1945) Budapest

Bakonyi István (1952)

Székesfehérvár

Cs. *Nagy Ibolya* (1946) Debrecen

Csokits János (1928) Budapest

Diószegi Kata (1981) Budapest

Kiss Dénes (1936) Budapest

Kodolányi László (1944) Kőszeg

Kubik Anna (1957) Budapest

Lászlóffy Csaba (1939) Kolozsvár

Márkus Béla (1945) Debrecen

Mogyorósi László (1976) Nagykálló

Nagy Gábor (1972) Vasszécheny

Novák Béla Dénes (1951) Budapest

Papp István (1971) Budapest

Petrik Béla (1965) Budapest

Ruszoly József (1940) Szeged

Sütő András (1927)

Marosvásárhely

Szokolczay Lajos (1941) Budapest

Szentjános Csaba (1965) Budapest

Tamás Menybért (1940) Budapest

Tornai József (1927) Budapest

Zelnik József (1949) Budapest